

Bağlı qapı açaram...

Şair-publisist, küllü-Qarabağın sevimlisi Əli Mahmudun söz xalçasından butalar

Vaqif Bəhmənlinin təqdimatında

(əvvəli ötən saylarımızda)

Qayınanalara, qız analarına yeganə tövsiyyəsi gəlinlərə öz qızları, kürəkənlərə oğul gözüylə baxmaları idi. Söz gözdirenləri, böhtan danışanları gözünün düşməni sayardı. Bacıma müraciətlə yazdığım bir şeirimdə deyirəm ki:

Anam müqəddədi, anam ol, bacım, Saçına dən düşsün, alına qırış. Sən ana qeyrətli, ana namuslu, Anamın ömrünə qaynayıb-qarış.

- Hə, qayıdaq ömrün sübh çağına, dağlara, - mən başımı tərpedib bu misraları səsləndirdiyinə görə, dostuma razılıq bildirir və onu söhbətin davamına istiqamətləndirirəm.

- Qardaş, dağların öz qanunları var, uşaqlıq həyatım təbiətin özü kimi olub; açıq, qoruq-qaytaqsız, qapalıqdan uzaq, qayalar kölgəsində, ağaclar sərinliyində, bulaqlar başında. Hayıf ki, sonrası bəd gəldi. Dünyada ən pis qismət pis qonşudur ki, Allah-Təala da onu bizim xalqımızın qənşərinə çıxardıb...

- Meşəlidə doğulmusan də?

- Yox, Meşəli nədi, Laçının Piçənis kəndində. Piçənis sözünü biçmək, biçənək mənası ilə bağlayırlar, tarixi-etnoqrafik yozumu da var. Deyilənə görə, biçənislilər türk xalqlarının bir etnos olaraq formalaşmasında iştirak edənlər, qədim dövrlərdə Volqaboyunda dövrən sürmüş peçeni tayfalarının bir qoludur.

Piçənisdən doqquz kənd törəyib

Bunlar - Piçəns, Çöyürman, Ardıslı, Suvatlı, - indi bu adda inzibati ərazi yoxdur, suvatlılar isə var, yaşayırlar, - Nurəddin, Fərraş və Meşəli kəndləridi. Bu obaların hər biri Laçına aiddi. Bunların içində mənə görə ən əzizi və təəssüf ki, ən kəndərlisi Meşəli kəndidi. Ora qədim alban abidələri ilə zəngindir; kilsələr, qəbirlər,

kurqanlar... Orada Teymurləng adlı qaya var. Şuşadakı Cıdır düzü, Daşaltı dərəsi kimi sıldırım bir yerdə. Qayanın sinəsində, aralıdan baxanda, bir ev yeri görünürdü. Amma, gedib ora yetişmək, ələlxüsus, ev dediyim o mağaranın içinə girmək mümkün idi.

Kilsələrin erməniləşdirilməsini xatırlayıram. Əskəranın Bəddərəsindən keçəndən sonra üzü Qırxqıza tərəf bütün meşələr bizim obanın ixtiyarında idi. Ermənilər istəyirdilər Meşəlinin yerində su anbarı tiksinlər, yəni bu yolla kənd köçürülsün, izi-tozu da qalmasın. Camaat dirəniş göstərirdi. Sözü düzü, o zamanlar həтта əhalisinin əksəri ermənilərdən ibarət olan kəndlərdə belə bizim hökmümüz vardı. Onda xalqın müqavimət gücü indikindən qat-qat yuxarıydı. Əlbəttə, azərbaycanlılar öz mənəvi keyfiyyətlərinə uyğun olaraq səbəbsiz yerə heç vaxt erməni üzərinə getməyiblər.

Əksinə, dostluq, kirvəlik, get-gəllər, çətin vaxtda insan adına nə varsa, heç fərq qoymadan onlara qarşı mərhəmətli olmaq, yardım göstərmək ənənəsi yaşayırdı. Hərdən düşünürəm ki, əgər ermənilər bəşər övladındırlarsa, insanlıqda haqları varsa, elədiyimiz yaxşılıqları unutmamalıydılar. Təəssüf ki, bizim davranış bir tərəfdən millətimizin gücüdür, digər tərəfdən məğlubiyyətimizin səbəbi də, indi belə çıxır ki, elə bu olub; insanlıq, ifrat mərhəmət, dinindən, dilindən asılı olmayaraq, hər bir insana inanıb, etibar etmək, azğının üstündən vaxtında vurmamaq...

Xatırlayıram,

kəndimizin adamları kəndə işiq çəkirdimək üçün necə çətin mücadiləyə məruz qalırdılar. Hərdən eşidirəm, nədir, ey Meşəli? Taxta zavodunun ətrafında salınan xırda yaşayış məskəni. Əslində belə şeylər yaymaq obamızın tarixi əhəmiyyətini azaltmaq istəyirdilər. Bayaq dedim, piçənislilərin gəlib yerləşdiyi bu yurd - Meşəli, əslində lap ötədən Alban yadigarıdır, indi bilmirəm, ermənilər orada nə hoqqa çıxardıblar, hansı izləri siliblər. Qardaş, heç olmasa indi beləcə söhbətləşirik, o yerlərin tarixdən qalan əvəzsiz yadigarlarını xatırlayıyıq, yəqin hansı bir yaddaşın küncünə hopar, ilişib qalar...

- Söhbətdən uzaqlaşmırıq ki, Əli müəllim? Axı mən səndən nə vaxt və

harada doğulduğunu, bu barədə danışanlardan yadında nə qaldığını soruşdum...

- Elə mən də bundan danışırım. Mənim yurddan qıraqda həyatım ola bilməz, Allah son nəfəsimi də yurduma bağışlasın. O Meşəli, o Şuşa, o Laçın, o Qırxqız, o Kirs, o Xocalı, o Kəlbəcər, o Qubadlı... yoxdursa, o insan ki, doğulduğu torpağın üstündə yerimək ixtiyarından məhrum olunub, kimdi Əli Mahmud? Onun təvəllüdü kimə gərəkdi? Nə var ki, bizə, dit eləyib yumurtadan çıxan kimi dədəmiz, nənəmiz dünyanın ən müqəddəs adını yapışdırır alnımıza. Amma mən bizim Meşəli kəndinin adını öz ölkəmizdə qeydiyyata aldırmaq, ünvanını qəbul etdirmək üçün rəhmətlik atam, el ağsaqqalı Əbülfət başda olmaqla, meşəlilərin 70-ci illərdə vilayətin erməni rəhbərləri ilə döyüşdük-lərini xatırlayıram. Məhz 70-80-ci illərdən sonra anamın şəhid olduğu o tarixi kəndi xalqıma nişan vermək üçün dəridən-qabıqdan çıxırdım. Mənə görə təbiətin heç bir başqa məkanı ilə müqayisə olunmayan Meşəli həqiqətən də möcüzəydi, Allahın əliylə toxunmuş zümrüd bir xalça idi. Oraya kimləri aparmadım, Allah ruhlarını şad eləsin; Bəxtiyar Vahabzadə, Xudu Mahmudov, Süleyman Əlyarlı, Aydın Mahmudov, Zeynal Məmmədov... daha

neçələrini dəvət etmişdim. Çox zaman Şuşaya gələn qonaqlarımı, əgər vaxt, redaksiya işi imkan verirdisə, aparırdım Meşəliyə, eyni zamanda, onların Laçın, Qubadlı, Kəlbəcər, Şuşa, Əskəran, Ağdərə, Xocavənd və Xocalıda mənə bəlli olan tarixi tikililəri, təbiət abidələrini görüb ziyarət etmələrinə yardımçı olurdu.

- Əgər yanılmırsansa, Meşəli Qırxqız dağlarının ətəyində, Qar-qar çayının bir qolunun sahilindəydi...

- Doğrudur, Qırxqızla bağlı əfsanəni yəqin sən eşitmişən. Guya bir şahın hə-rəm-xanasında yaşayan qırx qız zülm ölindən qurtulmaq üçün oradan qaçır. Duyuq düşən şah qızların dalınca qoşun salır. Qızlar görürlər ki, başqa əlac yoxdur, xilas ola bilməyəcəklər, o zaman əllərini göyə açıb yalvarırlar ki, Allah, bizi daşa döndər. Qızlar Qırxqız dağları şəklində

daşa dönlər. Amma, əslində Xudu Məmmədovun, Anar müəllimin, Süleyman Əlyarovun təqdimatına görə, bu söz qırx qız deyil, qırx oğuzdu. Həqiqətən də kənddə aralıda, meşələrin dərinliyində iri sinə daşları ilə fərqlənən 40 qəbir var. Bunlar oğuz sərkərdələrinin qəbirləridir. Deyilənə görə, öz zamanında Makedoniyalı İskəndər məhz bu yerlərdən keçib getməliymiş, bunun üçün elçi göndərüb yerli əhalidən keçid üçün icazə istəyir.

Elin başcısı elçidən soruşur ki, qoşun burdan ötəndə bizim qəbirlərimizə toxunmayacaqsansa, qoy keçib getsin. Bu icazəni verən başçı sədd, sərhəd tanımayan türk oğlu türk, bizim babalarımız olub.

- Meşəlidə nə qədər əhali yaşayırdı?

- Mən Piçənisdən Meşəliyə 5-6 yaşlarımda gəlmişəm, əlbəttə, o vaxtlar kənddə nə qədər adam yaşadığını söyləmə, yalan olar, balaca uşaq idim, aqlım nə kəsirdi ki?! Meşəli qətləmə tövəyə, bu dəqiqə, orada 60 ev, 400 sakin vardı.

- Kənddə erməni yaşayırdı?

- Yox, Meşəlidə heç zaman erməni yaşamayıb. Buradakı kilsələrin heç birinin heç vaxt ermənilərlə bağlılığı olmayıb, dediyim kimi, bunlar alban dövlətinə məxsus abidələrdir. Meşəli - Ağdərə, Laçın və Kəlbəcərin sanki qovuşaq nöqtəsi idi, amma inzibati ərazi kimi Əskərana təbə edilmişdi. Ən yaxın erməni kəndləri Bəddərə (indi Badara eləyiblər), Qayaba-

şı, Daşbulaq (yarısı türk, yarısı erməni), Sarıgöyüş (sarıkeşiş) idi. Meşəlidən keçən Fıraq yolu Fərraş kəndinə gedirdi. Orada nadir qırmızı palıd bitirdi. Həməni o qırmızı palıd kəsb uyğun qaydada doğrayır, o Fıraq yolu ilə Yevlağa daşıyır, oradan kukuşka adlandırılan nəqliyyat vasitəsilə Fransaya aparırmışlar. Fransızlar qırmızı palıddan şərab, konyak boçkaları düzəl-dirmişlər.

Meşəli erməni rəhbərlərinə, elə erməni əhaliyə də göz dağı idi

Bayaq söylədim, yüz min hektarlıq öriş, meşəlik bizim kəndin, bizim camaatın dədə-baba mülküydü. İnsanların yaylaq, qışlaq həyatı bu yerlərlə bağlı idi. Kəndimizin külli-Qarabağda sayılıb-seçilən kişiləri bir daha yaddaşında sıralananda yəqin edirəm ki, biz yalnız torpaq itirməmişik, el-obamızın mədəniyyətini, incəsənətini, tarixini, tarixi birliyini, yurd sevgisini itirmişik...

Yadıma Şuşanın Şırlan obasıyla bağlı bir əhvalat düşür. Bir dəfə Soltan bəy qardaşı, Qarabağın general-qubernatoru Xosrov bəyə pay göndərmək üçün piçənisli Aşıq Abbası çağırıb ona bir məktub verir, 10 erkəyi də pay kimi qatır aşığın qabağına.

Aşıq gəlib çatır Şırlana, görür Uzunyal deyilən yerdə adamlar ot çalırlar. Yaxınlaşıb salamlasın, soruşurlar, aşıq, xeyirdimi yola çıxmaqda?! Deyir hə, xeyirdi, Xosrov bəylə görüşə gedirəm, Soltan bəyin amanatı var, onu çatdıracağam qubernatora.

Aşıq görür ki, biçinçilərin yeməyə bir şeyi yoxdu, deyir bu erkəklərdən birini kəsin yeyək. Elə də eləyirlər. Erkəyi kəsin başını. Aşıq Abbas yerdə qalan 9 erkəyi qabağına qatıb gedir çıxır Şuşaya. Xosrov bəyin məqamına gəlib məktubu, qoyunları təhvil verir. Sən demə, məktubda Soltan bəy 10 erkək göndərdiyini də yazıbmış.

Abbas iki ayağını bir başmağa dirəyib gətirdiyi bəxşinin 10 erkəkdən ibarət olduğunu israr eləyir. Xosrov bəy 10 xidmətçisini çağırıb göstəriş verir ki, hərə bir erkək tutsun. 9 nəfərin hərəsi bir erkəkdən yapışanda, təbii ki, xidmətçilərdən birinin əli boşda qalır. Xosrov bəy Aşıq Abbasa:

- Gördün, aşıq, burada on erkək olsaydı, adamlardan birinin əli boş qalmazdı.

Aşıq Abbas vəziyyətdən belə çıxır:

- Ay Xosrov bəy, bivec oğlunun boyunu yerə soxum, fərasəti olsaydı, o da birini tutardı. Sonra aşıq erkəyin birini biçinçilərə bağışladığını danışır. Aşıq səhər Şuşadan Piçənisə yola düşəndə Xosrov bəy düz danışdığına görə ona bir at, bir çuxa, bir dəst də bahalı paltar bağışlayır. Halbuki, on erkək bir ata dəyərdi, ya dəyməzdi...

- Əli müəllim, mən sualları ömür yolunun xronoloji ardıcılığına görə sıralamışam. Amma bir halda ki, söz düşüb, istərdim Meşəlinin sonrakı illərindəki təlaşlı günlərindən də danışsınız.

- Ötən əsrin 80-ci illərin sonu, 90-cı illərin əvvəlinə qədər nəinki Meşəlidə, ümumən Qarabağda baş verənlər haqda, gördüklərim barədə danışmaq mənə həmişə ağır gəlir. Biz, bizdən əvvəlki nəsillər, hansı ki, onlar narahatlıqlarını Azərbaycan dövlət nümayəndələrinin qarşısında döndə-döndə dilə gətirir, ağır nəticələrin ola biləcəyini irəlicədən xəbər verirdilər: 30 il bundan öncə baş verənlər ölkə başbilənlərini qəflət yuxusundan ayıltmadı. Həmin günlərdə rus qoşunu gəlib dayandı Meşəli ilə Bəddərənin arasında. 1991-ci il dekabrın 23-dən 24-nə keçən gecə Meşəliyə hücum başladı. O zaman DQMV-da bütün məsələlər Polyaniçkonun nəzarəti altında idi. Həmin gecə Meşəlidə 29 kənd sakini qətlə yetirildi. Bir neçə ailə evinin içində tamam yanıb kül oldu. Anam da həmin gecə güllələndi.

Hadisədən iki gün qabaq

Meşəliyə gəlmişdim. Kənddə bir kimşənin əlində silah olmadığını öyrənmişdim. Şuşaya döndüm, faciə baş verəcəyini səlahiyyətliyərin hamısına çatdırdım. Də-dilər ki, sən təxribatla məşğul olursan. Kəndi müdafiə etmək üçün oraya 90 nəfər göndərilib.

Bir günün içində iki dəfə kəndə gedib-qayıtdım. Özümlə Meşəlidən şahidlər gətirdim ki, oradakı vəziyyəti danışsınlar, bəlkə bizə bir kömək göstərən tapıla. Yollarda qaldığım həmin axşamların birində Kərkicahan işğal olundu. Prokuror Atakişi müəllim rətsiya vəsi-təsilə mənə çatdırdı ki, Meşəlidə də vəziyyət ağırdı, imkan varsa get. Mənim silahım yox idi. Silah istəsəm də, vermədilər. 1991-ci ilin dekabrın 24-də yə-nidən, əliyalm Meşəliyə yollandım. Meşəlinin qənşərində gördüm ki, kənd yanır, qarşılaşdığım "Qaz-66" markalı maşın meyitlə dolu idi. Düz 29 ildir, içimdən dəhşətli bir ağrı hər gün keçir. Fikirləşirəm ki, insanın fəlakət qarşısında aciz qaldığı andan ağır dərd yoxdur... Eşitdin də nə deyirəm...

(ardı növbəti sayımızda)